

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 390.978:316.422

Проф. Г.І. Башнянин¹, д-р екон. наук;доц. О.М. Свінцов², д-р екон. наук; здобувач Г.В. Ожубко^{1,3}, канд. екон. наук

ФАКТОРИ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНЬОГО КОМПЛЕКСУ СУСПІЛЬСТВА

Обґрунтовано дефініцію освітнього комплексу суспільства як передумову економічного розвитку постіндустріальних систем у напрямі ноосферизації і сталого розвитку. На основі аналізу функціональної структури системи освіти досліджено основні фактори соціально-економічної ефективності освітнього комплексу у транзитивних економіках. Розглянуто економічний зміст поняття "гуманний капітал" і його вплив на освітній комплекс суспільства. Зроблено висновок, що основним завданням освітнього комплексу в сучасних умовах є створення умов для формування у свідомості споживачів освітніх послуг наукового відображення світу і раціонального світогляду.

Ключові слова: освітній комплекс, соціально-економічна ефективність, освіта, гуманний капітал, фактори, економіка.

Постановка проблеми. Освіта є фактором формування не лише людського, а й суспільного капіталу. Останнє вкрай важливо для перехідних суспільств, оскільки виступає позаекономічним фактором реалізації ідеї суспільства сталого розвитку. Отож, система освіти не лише структурний компонент економіки, а рівноцінна економіці відкрита стаціонарна система суспільства, що метаболізує в економічну систему не лише технокультурно адаптований людський капітал для потреб виробництва й обміну, не лише зумовлює галузеву структурізацію економіки для потреб власного функціонування, а виступає важливим фактором інституціоналізації економіки, формування норм дії, культури мислення, етики бізнесу тощо, тобто знижує трансакційні витрати, інформаційно заміщує доцільність застосування сили (поток енергії), а отже – економічних витрат. З огляду на зазначене, актуальним є дослідження освітнього комплексу суспільства, який є системно-синергетичною єдністю освіти й економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування освітньої галузі як складової національної економічної системи входять до кола інтересів багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців: Г. Дмитренко [1], М. Долішнього [2], І. Каленюк [5], В. Куценко [6], В. Шейка [11; 12] та ін.; російських вчених: В. Жаміна та Г. Єгізаряна [3], С. Жильцова [8] та ін. У своїх працях економісти ґрунтовно розглянули такі питання, як: вплив освіти на формування людського капіталу, структура системи освіти, державне регулювання освітньої галузі, порівняльний аналіз освітніх систем, підвищення економічної ефективності освіти, фінансування освітньої діяльності, становлення ринкових відносин у галузі освіти, менеджмент і маркетинг освітньої діяльності, освіта в

контексті євроінтеграції, глобалізації та інноваційного розвитку. Проте недостатньо вивченим є організаційно-економічний механізм, що забезпечує ефективність функціонування освітнього комплексу в умовах поширення ринкових відносин в економіці.

Мета роботи – дослідження факторів підвищення соціально-економічної ефективності функціонування освітнього комплексу в умовах ринкової транзиції, що є базою для створення якісно нової парадигми формування постіндустріально-ноосферної економічної системи.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освітня система Заходу довела економічну ефективність продиктованих нею освітніх послуг, керуючись принципами диференціації і спеціалізації навчання. Внаслідок, ринок праці наповнювався висококваліфікованими фахівцями вузькоспеціальної орієнтації, які, пройшовши сито конкурентної селекції, демонстрували на робочому місці високі темпи продуктивності праці, забезпечуючи інтенсивну еволюційність поступу економічної системи. Вузька спеціалізація і диференціально-прикладна спрямованість системи освіти, що проектувалася на системи праці, спричинили проблему невідповідності між темпом розвитку інноваційної економіки – з одного боку, і адекватним темпом соціальної адаптації до умов виробництва – з іншого. Тому набута шляхом традиційного навчання освітня послуга втрачала потенціал своєї корисності (а отже, і ринкову ціну трудового ресурсу як її носія) іноді ще до початку виробничої діяльності. Наслідком цього можна вважати зростання безробіття, соціальної апатії і криміналітету. Виходить на перший погляд дивна ситуація: "чим більше досягнень, тим більше в них небезпек", – як писав Ортега-і-Гасет ще у 30-х роках ХХ ст. [9].

Якщо освітній комплекс – це первинна ланка соціальної адаптації індивіда в динамічно видозмінюваному світі (економіці), а освітня послуга – інструмент цієї адаптації та умова цінності робочої сили, то варто переглянути загальну методологію організації процесу навчання. На сучасному етапі вчені погоджуються із твердженням, що соціальна роль освітнього комплексу повинна бути переорієнтована із стратегії формування "одномірної людини" у площину фундаменталізації набуття знань кожним індивідом. Вперше концепцію фундаментальної освіти сформулював Вільгельм фон Гумбольдт (1767-1835 рр.) на початку ХІХ ст. Він стверджував, що предметом такої освіти мають бути ті фундаментальні знання, які сьогодні відкриває фундаментальна наука. Передбачалося, що освіта повинна бути безпосередньо вмонтована в наукові дослідження. Посилаючись на Гумбольдта, американський економіст Ліндон Ларуш визначає завдання фундаментальної освіти: "найперше, освіта повинна найефективніше розкривати притаманні дитині та підлітку задатки; спеціальну освіту слід надавати лише після повного закінчення середньої школи, а не навчати учнів середньої школи спеціальним професійним навичкам. Навчання молоді не повинно підкорятись стандартній моделі поведінки, продиктованої тими нормами, які уже виробилися на даний час. Метою є розвиток творчого потенціалу молоді в найширшому розумінні, надання в її розпорядження точних методів ефективного новаторства, сприйняття цих новацій у формі плідної щоденної поведінки (наприклад, на виробництві)" [7].

¹ Львівська КА;² Дрогобицький ДПУ ім. І. Франка;³ Науковий керівник – проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук

Сучасна людина живе в умовах насиченого інформаційного середовища, і завдання системи освіти – навчити життю в потоці інформації, створити передумови й умови для безупинної самоосвіти. Перехід до нової освітньої концепції, в основі якої є фундаменталізація освіти, передбачає вирішення вкрай складного, традиційно усталеного вже протягом століть завдання – подолання роз'єднаності двох компонентів культури, що виникло історично: природничого і гуманітарного, подолання через їх взаємозбагачення і пошук основ цілісної культури на новому етапі розвитку цивілізації. Найважливішим елементом цього процесу має стати включення циклу загальних природничо-наукових дисциплін у гуманітарну освіту, і, відповідно, циклу загальних гуманітарних дисциплін – у природничо-наукову й технічну освіту. Особливо складною є проблема включення в гуманітарну освіту елементів природничо-наукових знань. Це повинен бути не лише конгломерат уривчастих і спрощених відомостей з різних природничих наук, а елементи природознавства, орієнтовані на формування елементів раціонального мислення й уявлень про сучасне наукове відображення світу, але при цьому враховуються особливості менталітету гуманітаріїв.

Освітній комплекс, ґрунтований на парадигмі фундаментального знання, повинен стати соціальним інститутом, що відображає потреби людської цивілізації ХХІ ст., зокрема, надавати людині різноманітні освітні послуги, які дають змогу вчитися безупинно, забезпечують багатьох людей можливістю одержання після вищівської і додаткової освіти. Для цього необхідно:

- диверсифікувати структуру освітніх програм;
- надати можливість кожному побудувати таку освітню траєкторію, яка найбільш повно відповідає її освітнім і професійним здібностям.

Сучасна або новітня економіка визначається як така, в якій домінують інформаційні блага. Діяльність з опрацювання інформації виступає на перший план і висуває нові вимоги до учасників ринку, оскільки навіть незначні інформаційні витрати роблять недійсними неокласичні стандартні результати, породжують проблему стимулів і дисфункцій ринку. Основою обміну в неокласичній теорії є будь-які подільні приватні блага, що виробляються за постійної або спадної віддачі від масштабу і властивості яких можуть об'єктивно спостерігатися всіма однаковою мірою. Таким чином, за конкурентної рівноваги умови для оптимуму добробуту можна досягнути за допомогою лише координації через механізм цін. Узгодженість між економічними суб'єктами або втручання держави недоцільні. Інформація та інформаційні технології, на думку західних економістів [8], задовольняють основні неокласичні припущення недостатньою мірою і є причиною неадекватності неокласичної теорії ринку та реального економічного життя. По-перше, необхідне обмеження ринкової влади, щоб забезпечити підтримку торгівлі. По-друге, існує потреба в інститутах, які могли б пом'якшувати недосконалість ринку. Інституційні оформлення спричинять витрати й перешкоджають оптимальному розміщенню ресурсів відповідно до економіки добробуту за Парето.

Інформаційні технології перешкоджають функціонуванню ринкового механізму з двох причин: по-перше, апаратне і програмне забезпечення інформаційних технологій (хардвер і софтвер) самі є джерелом неефективності, ство-

рюючи через свою мережеву структуру залежності у споживанні. У цьому випадку дисфункція ринку може бути наслідком екстерналій і недостатніх можливостей координації. По-друге, інформація як ресурс має властивості, які ускладнюють торгівлю на ринку, зокрема через нерівномірний розподіл блоків інформації між суб'єктами ринку. Ці фактори впливають на ринки праці, які через поширення професій з опрацювання інформації і припинення традиційних трудових відносин зазнають далекосяжних структурних змін, висуваючи нові завдання трансформації освітнього комплексу з метою підвищення його соціально-економічної ефективності.

Західні економісти Х. Клодт, К.М. Бух, Б. Хрістенсен та ін., демонструючи зміну парадигми від старої до нової економіки, вводять поняття "гуманний капітал", під яким розуміють обмежений фактор виробництва, що здатний перетворювати інформацію на знання. Гуманний капітал складається з двох компонент – загального і професійно специфічного гуманного капіталу. Гнучкість застосування гуманного капіталу залежить передусім від загального гуманного капіталу і меншою мірою – від специфічного. При цьому частка специфічного гуманного капіталу в деяких професіях дуальної системи освіти Німеччини може бути дуже високою, і тому Х. Клодт, К.М. Бух, Б. Хрістенсен та ін. [8] допускають U-подібну форму кривої гнучкості зі зростаючим накопиченням гуманного капіталу в німецькій системі освіти (див. рис.).

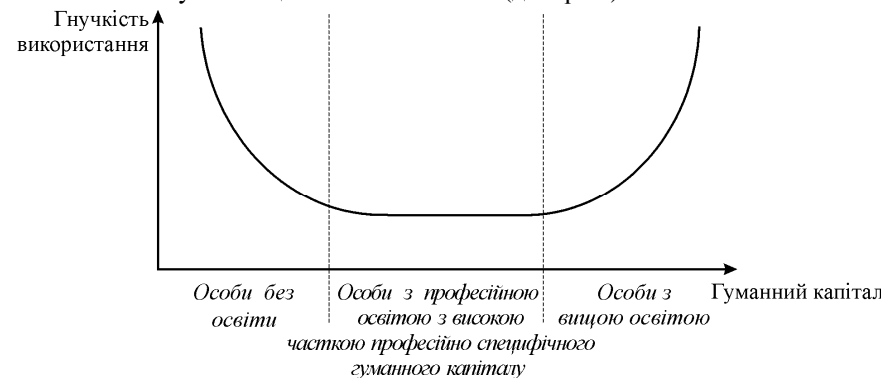

Рис. Професійна освіта і гнучкість використання гуманного капіталу

Низький рівень гнучкості використання гуманного капіталу осіб з професійною освітою вчені пояснюють надто диференційованою системою освіти і, як наслідок, високою часткою професійно специфічного гуманного капіталу. Особи без професійної освіти, які мають самостійний заробіток, можуть бути гнучкішими, оскільки здійснюють діяльність, що потребує нетривалого часу навчання (переважно загальний гуманний капітал). Подібне стосується і випускників вищих навчальних закладів, оскільки вища освіта систематично спрямована на здобуття умінь гнучкого застосування знань у професійному житті.

Оскільки в умовах постіндустріальної економіки попит на гуманний капітал швидко змінюється, то відповідно має функціонувати і структура освітнього комплексу. Зокрема, державна освіта має охоплювати загальний гу-

манний капітал, який уможлиблює базис для гнучкого освоєння спеціальних знань на підприємствах. Спеціальний гуманний капітал повинен формуватися шляхом подальшого навчання на підприємствах із використанням джерел приватного інвестування.

Отже, постіндустріальна цивілізація і формування нового типу суспільного устрою – інформаційного суспільства – висувають інформацію та знання на передній план соціального й економічного розвитку. Зміни у сфері освіти нерозривно пов'язані з процесами в соціально-політичному та економічному житті світового співтовариства. Основні тенденції освітньої політики щодо фундаменталізації сукупності освітніх послуг нового часу запропонував український вчений В. Шейко [12]. Він виділяє такі ключові планетарні проблеми трансформації освітнього комплексу на сучасному етапі:

- перетворення знання на основне джерело цінності в інформаційній цивілізації;
- становлення освіти як найважливішого чинника подолання відсталості в розвитку більшої частини людства;
- трансформація, розширення поняття "освіта";
- перехід від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості;
- концепція безупинної освіти;
- інтелектуальний і моральний розвиток людини внаслідок залучення її до різноманітної самостійної доцільної діяльності в різних галузях знання;
- перетворення знання на товар;
- інтеграція освіти, тобто створення єдиного освітнього та інформаційного простору;
- удосконалення педагогічних технологій.

Отже, основне завдання освітнього комплексу в епоху становлення нової цивілізації XXI ст. полягає у створенні умов для формування у свідомості споживачів освітніх послуг наукового відображення світу і раціонального світогляду.

У сучасних умовах переходу України до постіндустріальної економіки, національне господарство потребує підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які поряд із фаховими знаннями отримували б знання управління виробництвом, фахові знання з правових питань та питань використання інформаційних технологій, нових прогресивних методів управління, оскільки робота управління потребує використання комплексу управлінських функцій: планування, організації, обліку, контролю та аналізу. Перехід до ринкових відносин в Україні змінив структуру економіки, сталася її реструктуризація, відбувається перепрофілювання виробництва та зміни у системі його управління. Скорочуються одні виробництва, тому постала необхідність створення нових на більш високому технологічному рівні. А це вплинуло на структуру як виробничого, так і управлінського персоналу, тому на сучасному етапі завдання цілеспрямованого та безперервного навчання персоналу невідкладне. Ринкові умови потребують від кожного керівника вміння керувати, управління фірмою, акціонерним товариством, підприємством, а це, своєю чергою, висуває потребу додаткового навчання. Тому в освітньо-професійні програми та навчальні плани потрібно вносити нові дисципліни, розширювати тематику, яка відповідала б нинішнім пот-

ребам. Це викликало зміни та розширення сфери освітніх послуг як безплатних, так і платних. На перший план висуваються освітні послуги щодо перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів та післявищівське навчання. Для оптимізації навчального процесу з перепідготовки та підвищення кваліфікації необхідно активно впроваджувати нові, якісні та прогресивні технології навчання, зокрема запровадження інтерактивних методів та інноваційних технологій у процес післядипломного навчання та галузь підвищення кваліфікації, що також передбачає широке використання інформаційно-комп'ютерних технологій.

Основні недоліки процесу функціонування освітнього комплексу в Україні перебувають у таких площинах: фінансування освіти, зміст навчального процесу, якість освіти, окремі аспекти структури освітньої системи. Вдосконалення системи освіти України як фактора економічного зростання варто "базувати на економічному, техніко-економічному та соціально-економічному підходах" [10]. Економічний підхід зорієнтований на досягнення внутрішньої ефективності освіти, що передбачає пошук найоптимальніших шляхів фінансування системи освіти, раціональне використання коштів. Техніко-економічний підхід передбачає адаптацію освіти до ринкових інновацій і вимог до потенціалу робочої сили. Згідно із соціально-економічним підходом, молодим людям при виборі ними спеціальності передбачається допомога, що полягає у можливості підготовки в регіональному закладі освіти, адаптаційну еластичність під час здійснення професійного вибору, забезпечення права на професійну підготовку, відмову від елітарного принципу у здобутті освіти. Забезпечення перепідготовки в державному масштабі кадрів та підвищення їх кваліфікації розширить можливості вибору працівника у випадку необхідності зміни виду діяльності.

Однією з принципово важливих і конструктивних ідей у стратегії підвищення інтелектуального потенціалу нації є ідея випереджувальної освіти. Суть її полягає не лише в тому, щоб забезпечити пріоритетний розвиток системи освіти на тлі інших соціально-економічних чинників, але головним чином у тому, щоб вчасно підготувати людей до майбутнього. Для практичної реалізації випереджувальної освіти необхідно змінити пріоритети сучасної підтримуючої освіти, оскільки це прийнято у системі вищої освіти.

Висновки. Стратегічну роль у перехідних суспільствах відіграє освітній комплекс, який не лише забезпечує економіку кваліфікованими кадрами, а й постачає на ринок праці робочу силу, що має якісно нові, прогресивні цінні пріоритети. Факторами підвищення ефективності освітнього комплексу виступають: з одного боку – диференціація і спеціалізація навчання; з іншого – універсалізація та фундаменталізація навчального процесу. Освітній комплекс, ґрунтований на парадигмі фундаментального знання, повинен бути соціальним інститутом, що відображає потреби людської цивілізації XXI ст., зокрема: надавати людині різноманітні якісні освітні послуги, забезпечувати багатоможливість одержання післявищівської та додаткової освіти. Для цього необхідно: диверсифікувати структуру освітніх програм, надати змогу кожному побудувати таку освітню траєкторію, яка найповніше відповідає освітнім і професійним здібностям.

Література

1. Дмитренко Г.А. Стратегический менеджмент в системе образования : учебн. пособ. / Г.А. Дмитренко. – К. :Изд-во МАУП, 1999. – 176 с.
2. Долишній М. Трансформація системи освіти України в контексті Європейського вибору / М. Долишній, Л. Семів // Вісник ТАНГ : зб. наук.-техн. праць. – Тернопіль : Вид-во ТАНГ. – 2003. – № 5. – С. 138-144.
3. Жамин В.А. Эффективность квалифицированного труда / В.А. Жамин, Г.А. Егиазарян. – М. : Изд-во "Право-Ко", 1968. – 189 с.
4. Жильцов Е.Н. Экономика общественного сектора и некоммерческих организаций / Е.Н. Жильцов. – М. : Изд-во "Право-Ко", 1995. – 185 с.
5. Каленюк І.С. Економіка освіти : навч. посібн. / І.С. Каленюк. – К. : Вид-во "Знання" України, 2005. – 316 с.
6. Куценко В. Освітній потенціал сталого розвитку економіки / В. Куценко, І. Кінаш // Економіка України : політико-економічний журнал. – 2002. – № 4. – С. 94-96.
7. Ларуш Л. Ви бажаєте краще вивчити економіку? / Л. Ларуш. – Л. : Изд-во "Мета Ltd", 1993. – С. 80.
8. Нова економіка: форми вияву, причини і наслідки / Х. Клодт, К.М. Бух, Б. Хрістенсен та ін. – К. : Вид-во "Таксон", 2006. – 306 с.
9. Ортега-і-Гасет. Вибрані твори / Ортега-і-Гасет. – К. : Вид-во "Основи", 1994. – 420 с.
10. Роль освіти як фактора економічного зростання в умовах перехідної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 – "Економічна теорія" / С.О. Михась; Київ. нац. екон. ун-т. – К. : Вид-во КНЕУ, 2004. – 20 с.
11. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.). – У 2-ох т. / В.М. Шейко. – Харків : Вид-во "Основа". – 2001. – Т. 1. – 520 с.
12. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.). – У 2-ох т. / В.М. Шейко. – Харків : Вид-во "Основа". – 2001. – Т. 2. – 400 с.

Башиянин Г.И., Свінцов О.М., Ожубко Г.В. Факторы повышения социально-экономической эффективности образовательного комплекса общества

Обоснована дефиниция образовательного комплекса общества как предпосылка экономического развития постиндустриальных систем в направлении ноосферизации и устойчивого развития. На основе анализа функциональной структуры системы образования исследованы основные факторы социально-экономической эффективности образовательного комплекса в транзитивных экономиках. Раскрыто экономическое содержание понятия "гуманный капитал" и его влияние на образовательный комплекс общества. Сделан вывод, что основной задачей образовательного комплекса в современных условиях является создание условий с целью формирования в сознании потребителей образовательных услуг научной картины мира и рационального мировоззрения.

Ключевые слова: образовательный комплекс, социально-экономическая эффективность, образование, гуманный капитал, факторы, экономика.

Bashnyanyn G.I., Svincov O.M., Ojubko G.V. Factors for improving the socio-economic efficiency of the educational complex society

Reasonable definition of the educational complex society as a prerequisite for economic development of post-industrial systems in the direction of noospherization and sustainable development are given. Based on the analysis of the functional structure of the education system the key factors of socio-economic efficiency of the educational complex in transition economies are verified. The authors disclosed economic meaning of "human capital" and its impact on educational complex society. The authors made a conclusion that the main task of the educational complex in modern conditions is to create conditions for forming in the minds of consumers of educational services, scientific picture of the world and rational worldview.

Key words: educational complex, socio-economic efficiency, education, human capital factors, the economy.

УДК 024.7:004.42

Ст. наук. співроб. Н.Е. Кунанець¹, д-р наук із соціальних комунікацій; проф. В.В. Пасічник¹, д-р техн. наук; доц. В.І. Кут², канд. техн. наук

ВИБІР СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Розглянуто особливості застосування методів вибору найкращих варіантів композицій структурних елементів інформаційних технологій для забезпечення дистанційного інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів з особливими потребами. Запропоновано використовувати методи оптимального розподілу ваг альтернативних інструментальних програмно-алгоритмічних платформ, що дає змогу за допомогою методу попарних порівнянь обрати найефективніший програмний продукт для розв'язання поставленої задачі. Проведено обчислювальний експеримент з побудовою гіпотетичних матриць.

Ключові слова: інформаційно-бібліотечне обслуговування, оптимальний розподіл ваг, програмно-алгоритмічні платформи.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних та мультимедійних технологій, представлення і передавання даних в електронній формі стимулював потребу в модернізації традиційних механізмів розподілу й поширення бібліотечно-інформаційних ресурсів. Це забезпечує надання послуг користувачам у зручному режимі та форматі.

Стрімкий прогрес технологій передавання даних у середовищі комп'ютерних мереж формує об'єктивні передумови того, що генеральним напрямом розвитку бібліотечно-інформаційного сервісу стає дистанційна форма обслуговування користувачів. Йдеться про забезпечення всіх напрямів дистанційного обслуговування шляхом формування, доступу та використання електронних ресурсів та сучасних телекомунікаційних засобів.

Актуалізується потреба оперативного довідково-інформаційного обслуговування віддалених користувачів на базі документо-інформаційних ресурсів та задоволення їх інформаційних запитів за допомогою Інтернет-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність електронної довідкової служби бібліотеки як складової віртуального довідково-бібліографічного обслуговування засобами інформаційно-комунікаційних технологій свідчить постійно зростаючий потік публікацій у наукових та науково-прикладних фахових виданнях. За цією тематикою опубліковані праці за авторством І.Г. Моргенштерн [1], Е.Д. Жабко [2,3], Л. Трачук [4], Ю.В. Кормилець [5], Л.И. Альошин [6], В. Кремень [7].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз можливостей застосування методів вибору найкращих варіантів композицій структурних елементів інформаційних технологій для забезпечення дистанційного інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Запровадження нової генерації веб-сервісів бібліотечними соціальними інститутами XXI ст. пояснюється:

¹ НУ "Львівська політехніка";

² Карпатський університет ім. А. Волошина